

STEFANOS PAPADOPULOS'UN YAZIŞMALARI

Mütarekenin İlk Yılında İstanbul'da İşçi Hareketi

STEFO BENLİSOY

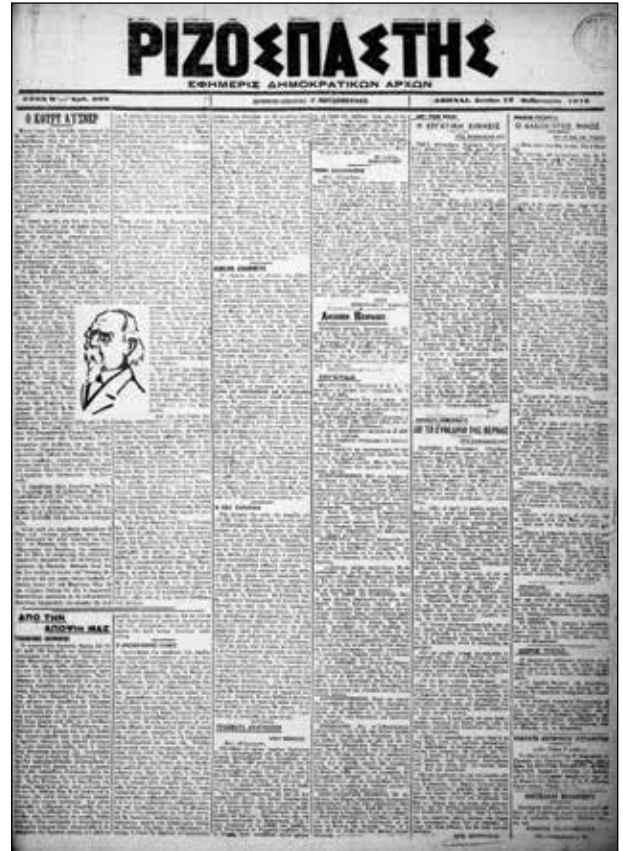
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEN İTİBAREN SOSYALİST VE İŞÇİ HAREKETİNDE AKTİF OLARAK BULUNMUŞ STEFANOS PAPADOPULOS'UN RİZOSPASTİS GAZETESİNİN İSTANBUL MUHABİRİ OLARAK KALEME ALDIĞI MEKTUPLARI ERKEN MÜTAREKE DÖNEMİ İSTANBUL İŞÇİ HAREKETİNE İLİŞKİN ZENGİN BİR ANLATI OLUŞTURMAKTADIR.

Cihan Harbinin sona ermesi uzun süren savaş yıllarının yükünü güçlükle taşıyan İstanbul halkı için yeni bir başlangıç anlamı taşır. 1919 yılı büyük umutlar ve umutsuzlukların arayışların egemen olduğu, şehrin emekçi sınıfların yaşam kavgasının olanca ağırlığıyla sürdüğü bir geçiş dönemidir. Bu dönemi şehrin emekçilerinin penceresinden kaydeden bir isim II. Meşrutiyet döneminden itibaren sosyalist ve işçi hareketinde aktif olarak bulunmuş Stefanos Papadopoulos'tur. Papadopoulos'un Aralık 1918'den başlayıp 1920 yılının başına uzanan *Rizospastis* gazetesinin İstanbul muhabiri olarak kaleme aldığı mektupları erken Mütareke dönemi İstanbul işçi hareketine ilişkin zengin bir anlatı oluşturmaktadır.¹

Rizospastis, demokratik ilkeleri destekleyen günlük bir gazete olarak 23 Temmuz 1917'de Atina'da kurulmuştu. Gazetenin sahibi ve yöneticisi Giannis Petsopoulos, genel yayın yönetmeniyse bir dönem İstanbul işçi hareketinde de yer almış Nikos Yanyos (1885-1958) idi. Gazetenin bu ilk dönemi, 23 Eylül 1918'de Yanyos'un genel yayın yönetmenliğinden istifasıyla sona erer. Gazete istifayı Yanyos'un Atina Sosyalist Merkezi'ndeki çalışmalarına yoğunlaşma isteğinin bir sonucu olarak duyursa da Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'ndan gelen eleştiriler istifasının ardındaki asıl nedendi. Gazetenin hayatında ikinci bir dönem 30 Aralık 1918'de başlar; bu süreçte *Rizospastis* örgütlü işçi hareketine ve yeni kurulan Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi'ne (SEKE) giderek daha fazla yakınlaşır. Gazete, 15 Eylül 1919 tarihli sayısında eski alt başlığı olan "Demokratik İlkeler Gazetesi"ni

"Sosyalist Gazete" ile değiştirir. SEKE ile bu yakınlaşma, 15 Eylül 1919'da gazetenin yönetiminin tamamen partinin eline geçmesine yol açacaktır.

Papadopoulos ise 1919 yılına gelindiğinde, *Proodos* ve *Patris* gibi Osmanlı başkentinin önemli Rum gazetelerinde çalışarak gazetecilikte on yılını tamamlamıştı.² Sosyalist gazetecilik alanında da deneyim sahibi olan Papadopoulos, Türkiye Sosyalist Merkezi'nin (TSM) gazetesi *Ergatis*'e (Irgat) ve Bulgaristan'daki Darların³ bir parçası olan Makedonya ve Trakya Sosyal Demokrat Örgütü'nün *Rabotniçeska Iskra*'sına (İşçi Kıvılcımı) katkıda bulunmuştu.⁴ Papadopoulos, *Rizospastis* çevresiyle de yakın ilişkiye sahipti. Yanyos ile birlikte TSM'nin kurulmasına öncülük ettikleri günlerden yakın arkadaştı. Yanyos 1910 yılının sonunda İstanbul'u terk etmek zorunda kalsa da dostlukları ve siyasi yoldaşlıkları devam etmişti. *Rizospastis*'in Selanik muhabirliğini yapan Nikolaos Kastrinos (1888-1981) ise İstanbul'da gazete-

Rizospastis, 12.02.1919

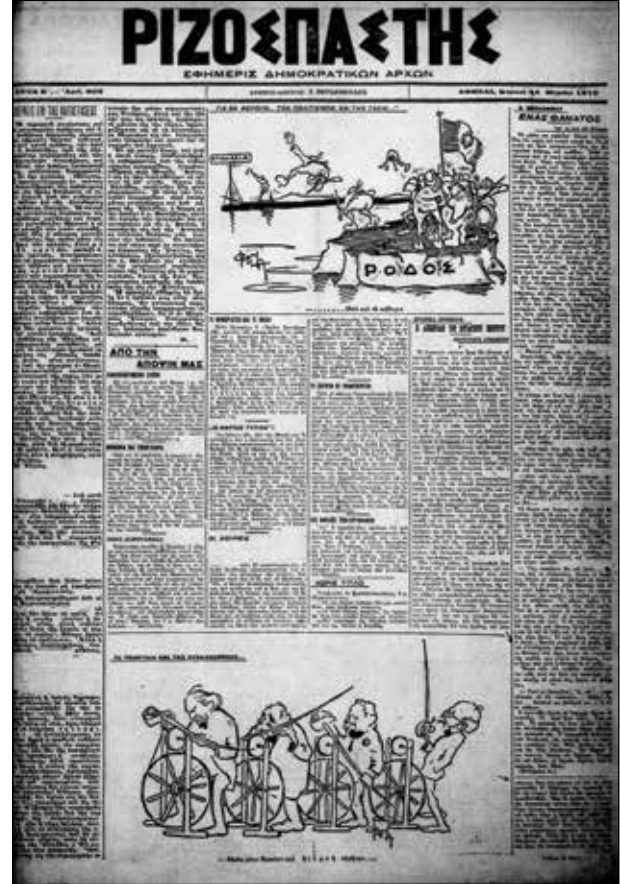
cilik yapmış ve TSM'de yer almış olan bir diğer tanıdık isimdi.

Papadopoulos'un gazetede "Şehirde Mektuplar" başlığıyla yayımlanan mektupları kişisel bir tona sahiptir. Bazılarında mektubu alan kişiye son derece tanıdık bir biçimde hitap eder ki bu da onun Petsopoulos'a çok yakın olduğu sonucunu doğurur. Bu durum Papadopoulos'un yazışmalarına otobiyografik bir kaynak niteliği de kazandırmaktadır.

İŞÇİ HAREKETİNİN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI

Papadopoulos'un yazılarına başladığı 1919'un ilk aylarında Osmanlı başkentindeki işçi ve sosyalist hareketler hâlâ dağınıktı. Balkan Savaşları'ndan beri süregelen savaşın bilançosu çok ağırdı. Papadopoulos, "eğitilmiş işçilerin" çoğunun savaştan ya da yokluktan öldüğünü, birçoğununsa yurtdışına göç ettiğini bildirmekteydi. Yine de Papadopoulos iyimserdi ve sendikaları yeniden inşa etme çabalarının boşa gitmeyeceğine inanıyordu. Şubat ayına gelindiğinde, birçok sendikanın yeniden kurulduğunu, ancak "propagandacı" ihtiyacının ciddi boyutlarda olduğunu bildirmekteydi. İstanbul Sendikalar Birliği'nin (İSB) bazı "liderlerinin" çoktan geri döndüğünden bahsederken, Osmanlı Kafkas Ordusu'ndan firar eden Toplumsal Araştırmalar Grubu'nun iki ya da üç üyesinin "Rusya'daki büyük hareketin" bilgi ve deneyimiyle donanmış olarak şehre dönmesini büyük bir avantaj olarak göstermekteydi.⁵ Ancak bu iyimser ifadelere rağmen Papadopoulos, Osmanlı başkentinin işçi sınıfına dair daha karanlık bir tablo da çiziyordu. Çalışan sınıfların ekonomik durumu içler acısıydı. Savaş yıllarının sefaleti ve terörü insanların ruhunu yıpratmış, inisiyatiflerini ve şevklerini öldürmüştü.⁶

Papadopoulos, İstanbul'daki işçi sınıfının örgütsel girişimlerinden bahsetme fırsatını kaçırmaz. Onun yıllar boyunca değişmeyen, işçi örgütlenmelerine ilişkin önemli vurgularından biri, sınıf temelli sendikaların kurulmasıydı. "İşçilerin ideolojisine yabancı kişiler" tarafından kurulan ve hem ustabaşları hem de işçileri örgütleyen Berberler Derneği'nin, ücretlerin yükseltilmesi ve çalışma saatlerinin azaltılması meseleleri ortaya çıktığında iki düşman kampa bölündüğünden övgüyle bahsetmekteydi.⁷ Ona göre kayda değer bir örgütsel girişim de Müstahdem Federasyonu'nun kurulmasıydı. Reji, rıhtım, elektrik ve gaz şirketleri çalışanlarının bu federasyona katılması bekleniyordu. Federasyonun temelini banka çalışanları oluştururken, sendika başkanı "yoldaş" D. Kanakaris'in çabalarını özellikle vurgulamaktaydı. Papadopoulos'a göre federasyonun 2510 üyesi vardı ve bu sayının artmasını bekliyordu. Papadopoulos, federasyonda tüm milli grupların temsil edildiğini, üyelerin çoğunun kadın ve hatta on Müslüman kadından oluştuğunu özellikle vurgulamaktaydı. Ona göre, Banka Çalışanları Sendikası başkanının sosyal sınıflar ve çalışan insanların kardeşliği hakkındaki son konuşması, ilk kez çalışan sınıfların dayanışması hakkında sözler duyan dinleyicileri derinden etkilemişti.⁸

Üstteki Karikatür: "Düzen ve Medeniyeti" Getirmek İçin...

Rodos'tan Antalya'ya atlayan İtalyan askerleri:

- ... hic salta.

Alttaki Karikatür: Konferanstan son haberler

- Adil ve kalıcı bir barışa doğru.

Rizospastis, 24.03.1919

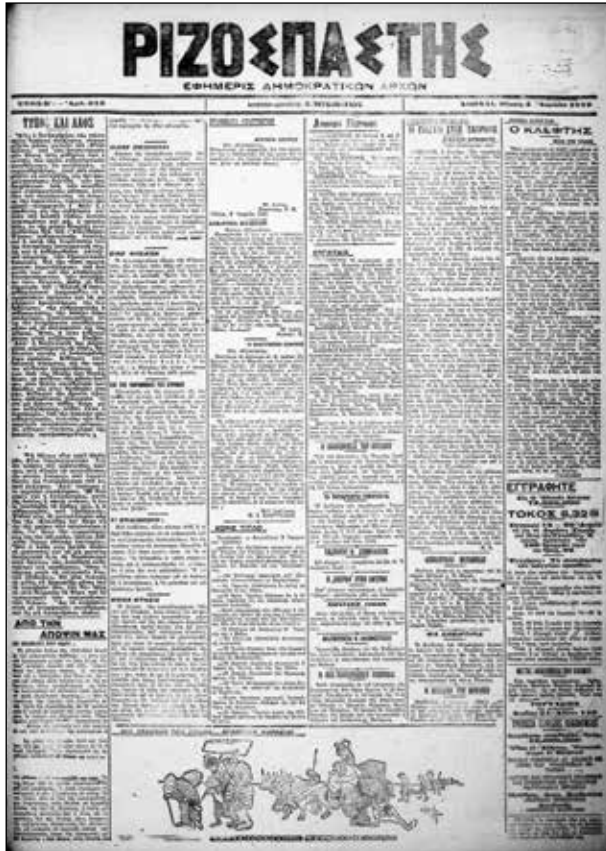
Bu dönemde işçilerin taleplerinde çalışma saatleri ön sıradaydı. Zira İstanbullu işçiler oldukça uzun saatler çalışmaktaydı. Terziler 11 saat, tütün işçileri 12 saat, berberler ve eczacılar 13 saat, fırın işçileri neredeyse 17 saat çalışıyordu. Matbaacılar başarılı bir eylemin ardından 8 saatlik çalışma hakkını elde etmeyi başarmışlardı. İşçilerin sürekli taleplerinden bir diğeri de haftalık tatil hakkının tanınmasıydı. Bu talep, İstanbul'daki yedi Rum ve Ermeni gazetesinin çalışanlarının sendikası için merkezi bir öneme sahipti.⁹ Papadopoulos'a göre, Pazar günü sendikalarda örgütlü işçiler için uzun zamandır haftalık tatil günü ilan edilmişti. Şura-yı Devlet ise kısa bir süre önce hafta tatiline ilişkin yasa teklifini reddetmiş ve bunu tembellik, içki, savurganlık ve ahlaksızlığın anası olarak nitelendirmişti.¹⁰

Öyle görünüyor ki 1919'un ilk yarısında Paris Barış Konferansı'nın benimsediği Uluslararası Çalışma Şartı'na paralel bir çalışma mevzuatı beklentisi vardı. Bu tür beklentileri alaya alan Papadopoulos'a göre, devletin işçilere yönelik politikasında güçlü bir süreklilik vardı ve bunu çalışan kitlelerin koşullarına yönelik oryantal bir kayıtsızlık olarak özetliyordu. Ona göre, 1910 yılında dönemin sadrazamı Hakkı Paşa, "Müslüman bakış açısıyla yönetici sınıfın sosyalizme ilişkin düşüncelerini harika bir şekilde ifade etmiş, Müslümanların doğaları gereği merhametli ve sos-

yalist oldukları için ülkenin bir çalışma mevzuatına ihtiyacı olmadığı sonucuna varmıştı.” Mecliste sarf edilen bu cümleler, ona göre o zamandan beri işçi meselesi hakkında konuşulmamasının sebebiydi.¹¹

Papadopoulos'un okuyucularına duyurduğu ilk işçi eylemi, savaştan önce İstanbul işçi hareketinin en aktif kesimlerinden biri olan matbaa işçilerinin kiydi. İşçiler, savaştan önce İSB'nin ofisi olarak hizmet veren Kalyoncu Kulluk'taki işçi salonunda toplanmışlardı. Matbaa İşçileri Sendikası pazar günleri haftalık tatil yapılması konusunda ısrarcıydı.¹² İstanbul'daki Rum gazetelerinin patronları, çalışanlarının bu taleplerine lokavt ilan ederek karşılık verse de bu lokavt başarısızlıkla sonuçlanmış ve gazete sahipleri müzakerelere geri dönmek durumunda kalmıştı. Geriye kalan anlaşmazlıklar arasında tek büyük sorun Pazar gününün haftalık tatil günü olarak kabulüydü. Bu arada, matbaa işçileri lokavt sırasında kapalı bir gazeteyi (*Pharos*) kendi yayın organları olarak kiralamış ve yayınlamışlardı. Gazetenin başarılı olması üzerine Papadopoulos bunun kentteki emek örgütlerinin kendilerine ait haftalık bir gazeteye sahip olma arzusunu arttırdığını belirtmekteydi. Yine de gazetenin yayınlanmaya devam etmesinin harika olacağını kabul etmekle birlikte, hem ekonomik nedenler hem de yeni bir gazetenin yayınlanmasına izin vermeyen İtilaf Devletleri'nin katı sansürü nedeniyle bunun şü anda çok zor olduğunu da kabul etmekteydi.¹³

Mütareke İstanbul'unda önemli bir grev girişimi Cibali tütün fabrikası işçilerinden geldi. Papadopoulos'a göre grevcilerin sayısı iki bine ulaşmıştı; bunların 700'ü Rumlardan, dörtte üçü kadın ve kızlardan, 400'ü de Müslümanlardan oluşmaktaydı.

Rizospastis, 04.04.1919

Rizospastis, 29.04.1919

Grevciler makine, harmanlama, tütün kıyılması ve paket departmanlarından geliyordu. Savaş sırasında ki korkunç enflasyona rağmen günlük ücretler düşürülmüş ya da banknot olarak verilmişti. Sömürü vahşi, hatta işitilmemiş boyutlardaydı. Çocuk işçilerden yüz tanesi on dört yaşın altında ve günlük 4-10 kuruş ücret alırken, kadınlara nemli ve hijyenik olmayan odalarda on iki saatlik çalışma karşılığında 25 kuruşa kadar ücret ödeniyordu. Savaş nedeniyle İngiliz-Fransız yönetiminin yerini alan Reji'nin "Genç Türk" yönetimi, daha önce "iktisadi uyanış" teorileriyle Türk işçilere verdiği sözlere rağmen, onlara en az önceki yönetimler kadar acımasız davranmıştı. Yönetim ve patronlara karşı öfke geneldi ve küçük bir olay, bir kızın haksız yere işten çıkarılması, greve yol açtı ve Papadopoulos'un Rum işçilere çok sert davrandığını vurguladığı bir Rum amir dövüldü. Ancak bu öfkeye rağmen Papadopoulos grevin hazırlıksız olduğunu vurgulamaktaydı. Grev, "İşçi Sendikaları Birliği"nin bilgisi dışında ve uygun olmayan bir zamanda ilan edilmişti. Reji'nin elinde büyük miktarda tütün stoğu vardı ve bu stoklar, taşraya nakliye imkanlarının olacağı varsayımıyla hazırlanmıştı. Öte yandan, grev genellikle "bilanço" yapmak için çalışmaya ara verilen ayda ilan edilmişti.¹⁴

Papadopoulos'a göre İSB temsilcisi "dost P." grevi izlemekle görevlendirilmişti ve Tütün İşçileri Sendikası dört yıl önce feshedildiği için Cibali'de bir toplantı düzenlemişti.¹⁵ Bu toplantıda grevin yönetimi ve sendikanın yeniden kurulması için işçi Hristo Vlasto başkanlığında bir komite seçildiği anlaşılıyor. Bu arada yönetim işçileri dağıtmaya çalışmış ve onları Fransız askerlerini çağırarak tehdit etmişti. Şim-

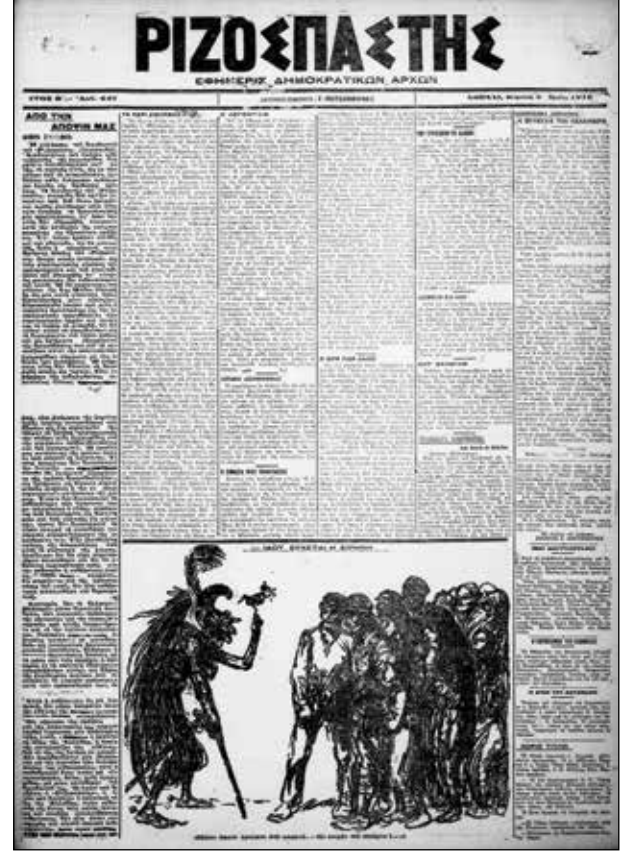
dilik altı Türk polisi fabrikayı korurken, üç işçi (Katina Kiriaku, oğlu Mihail ve Roza Penoue) grevci tütün işçilerinin geçmişten beri oldukça yaygın bir taktiği olan camları kırdıkları için tutuklanmıştı. Papadopoulos ayrıca Bosnalı bir polisin feracesini yırttığı sırada kahramanca bir duruş sergileyen Zehra Hanım'ın davranışını da övmekteydi.¹⁶

İşçiler ücretlerinde yüzde elli artış, kalifiye işçilerse bir lira yevmiye talep ediyordu ki Papadopoulos için bu neredeyse hiçbir şeydi çünkü saman, kum ve kepekten yapılan siyah ekmeğe 25 kuruş, zeytin 100, peynir 300, yağ 160 ve petrol okkası 280 kuruştü. Papadopoulos grevin yakın zamanda bir uzlaşmayla sona ereceğini tahmin ederken sendika ihtiyacının tüm tütün işçileri tarafından kabul edildiğini ve önümüzdeki Pazar günü Pera'daki Kalyoncu Kulluk işçi salonunda bir toplantı düzenleyeceklerini vurgulamaktaydı.¹⁷

Şehirdeki bir başka erken örgütlenme ve grev girişimi de fırıncılardan gelmişti. Papadopoulos, başkent ve banliyölerindeki fırın işçilerinin sayısının yedi bin olduğunu tahmin ediyordu. Ona göre bu işçilerin yaşamı savaş sırasında sefil ve trajikti. Askere alınmadıkları halde, ücret artışı istemeye cesaret edememişler ve 200-300 kuruşluk bir ya da iki somun "vesika" ekmeği ve yirmi drahmi ile yetinmek zorunda kalmışlardı, çünkü patronları onları askeri polisle tehdit etmiş ve Kafkasya ve Arap çöllerindeki işçi taburlarını hatırlatmıştı. Mütareke onları zorunlu askerlik kâbusundan kurtarmış ve haftada 400-600 kuruşluk bir günlük ücret artışı elde etmişlerdi. Ancak Papadopoulos için bu artış yetersizdi, çalışma koşulları berbat, geceleri yüksek sıcaklık ve kırık pencereli zemin katlardaki hijyenik olmayan odalarda çalışıyorlardı. Grip tüm bu fırınlarda kurbanlarını biçmekteydi. Çalışma saatleri kısa uyuma molalarıyla neredeyse 17 saate ulaşıyordu. Fırıncıların aileleri ise perişandı. Papadopoulos, ekmeğe işçilerinin Galata'daki Rum Erkek Okulu'nun salonunda yapacakları toplantıda sendikalarının yürütme kurulunu seçeceklerini ve greve gidip gitmeyeceklerine karar vereceklerini bildirmekteydi. Bu arada fırın sahipleri "vatanseverlik propagandası" yoluyla işçileri bölmeye ve Müslüman işçileri sendikaya katılmaktan alıkoymaya çalışmaktaydılar. Üstelik çoğunluğu Sakız Adası'ndan gelen Rum işçileri etkilemek için Yunan Yüksek Komiserliği'ne de başvurmuşlardı.¹⁸

Görünüşe göre lokavt, patronların işçi huzursuzluğuyla başa çıkmak için tercih ettiği bir yöntemdi. Bir başka lokavt olayı da şehrin beş büyük ticari terzi dükkânındakiydi. Dükkân sahipleri parça başı çalışan ve iki veya üç terzi çırağı çalıştıran kalfa ve zanaatkârlara iş vermeyi durdurmuşlardı. Kalfalar bir ceket için 4-4,5 lira yerine 6-7 lira, bir pantolon için 100 kuruş yerine 250 kuruş artış talep ediyorlardı. Bu fiyatlar birinci sınıf terzi için. Papadopoulos'a göre bu dükkânlardaki giysi fiyatları o kadar yüksekti ki, patronlar bu talepleri kolaylıkla karşılayabilirdi. Terzi dükkânı sahiplerinin lokavtı uzatma girişimi başarısız olmuş ve farklı kategorilerdeki diğer dükkânlar

kalfaların taleplerini kabul etmiş ve lokavtın sona ermesinin ardından çırağların gündeliklerine yüzde yirmi oranında zam yapmıştı. Papadopoulos'a göre çırağlar son zamanlarda kendi çıkarlarının bilincine varmaya başlamışlardı. Çok sömürülüyorlardı, 11 saat çalışıyorlardı ve günlük 120 kuruş alıyorlardı. Sayıları 400'ü buluyordu ve bunların bir kısmı (195) Kalfalar Derneği üyesiydi, ancak Papadopoulos sadece çırağlar için başka bir dernek kurma eğiliminin güçlendiğini gözlemlemekteydi.¹⁹

Karikatür: İşte barış geliyor...

- Savaş zamanı uzaktan ne kadar güzel görünüyor!

Rizospastis, 05.05.1919

Papadopoulos'un 1919 yazı başlarındaki yazışmalarına damgasını vuran grev hareketi banka çalışanlarınıninkiydi. İstanbul'daki, Alman ve Avusturya mülkiyetinde olanlar hariç, sekiz banka ve şubelerinin altı yüz kadar çalışanı, yönetimlerinden derneklerinin tanınmasını, ücretlerinin yüzde 60'a kadar artırılmasını ve çalışma saatlerinin azaltılmasını talep ediyordu. Papadopoulos'a göre, kamuoyu banka çalışanlarını büyük bir sempatiyle takip etmekteydi.²⁰ Grev 19 Haziran'da başladı. Papadopoulos için zafer olasılığı yüksekti ve bazı "gerici unsurların" varlığına rağmen başarıyla devam etti. Papadopoulos, aralarında bazı Müslüman kadınların da bulunduğu kadın işçilerin greve öncülük ettiğini vurgulamaktaydı. İşçilerin talepleri arasında, banka idareleri tarafından reddedilen ve greve yol açan talep, Federasyonun tanınmasına ilişkin olanıydı. Kamuoyu grevcileri desteklerken, Fransız Yüksek Komiserliği "çalışma özgürlüğünün" sağlanması için gerekli önlemleri alacağını açıklamış ve ardından aralarında federasyon

başkanı D. Kanakaris'in de bulunduğu grev komitesinin dört üyesi Fransız polisi tarafından "Bolşevik" oldukları suçlamasıyla tutuklanmıştı. Papadopoulos, derhal ikinci bir grev komitesinin seçildiğini, tutuklamaların grevcilerin moralini yükselttiğini, işçiler ve işçi örgütleri arasında dayanışma eylemleri yarattığını ve Reji personelinin protesto amacıyla bir günlük grev ilan ettiğini yazmaktaydı.²¹

Temmuz ortasında Papadopoulos, banka çalışanlarının grevinin uzlaşmacı bir çözüme doğru gittiğini bildirmekteydi. Federasyonun sadece birkaç ay önce kurulduğu göz önüne alındığında, daha büyük bir başarının mümkün olmadığını itiraf etti. Daya-

Üstteki karikatür: Konstantinopolis Meselesi

Sultan: - Bizim de dostlarımız var...

Rizospastis, 12.05.1919

nışma ve sendikal eylem fikirlerinin geç gelişmesi, güçlü İngiliz-Fransız sermayesine karşı mücadelede ideolojik kararlılık eksikliği, "Osmanlı İmparatorluk Bankası'nın genellikle şüpheli çalışanlarının" kaçmasına yol açmıştı. Öte yandan, önceki iddiasının aksine federasyon başkanının tutuklanmasının grevcilerin moralini düşürdüğünü itiraf etmekteydi. Osmanlı Bankası'nın yaklaşık iki yüz grevcisinin mali taleplerinin karşılanması bir emsal teşkil etmiş gibi görünüyordu ve bunu uzlaşma arayışları izledi. Böylece İtalyan Ticaret Bankası, Selanik Bankası, Osmanlı İtibarı Millî Bankası ve Rus Bankaları, maaşların artırıldığı, yönetimlerin Federasyonu tanımadığı, ancak bu durumun çalışanların Federasyona üye olmalarını engellemediği bir uzlaşma formülüne ulaştı. Papadopoulos, aralarında kadınların da bulunduğu tamamı Türk olan Osmanlı İtibarı Millî Bankası

çalışanlarının grev sırasında tam bir disiplin gösterdiklerini, sık sık Federasyon salonundaki tartışmalara gelip katıldıklarını ve grev sırasında inanılmaz derecede destekleyici ve devrimci olduklarını özellikle vurgulamaktaydı. Kalan üç bankadaysa (*Crédit Lyonnais*, *Bank of Athens* ve *Banco di Roma*) grev, 208 işçinin katılımıyla, devam etmekteydi. Grevin çelişkili sonuçlarına rağmen Papadopoulos iyimserdi. Federasyonun hataları, grev için uygun olmayan koşullar, hepsi öğreticiydi. Gelecekte işçi sendikalarıyla yakın ilişkilerin ve çalışanların eğitiminin daha iyi sonuçlar getireceğinden emindi.²²

Görünüşe göre banka çalışanlarının grevi, temel talebin ücret artışı olduğu bir grev dalgası yaratmıştı. Papadopoulos'a göre spekülasyonların ve belirsiz siyasi durumun bir sonucu olan hayat pahalılığı işçi sınıfının durumunu zorlaştırmıştı. Buna karşılık "grevler birbirini takip ediyor, barışçıl bir şekilde yürütülüyor ve grevcilerin sayısı sınırlı olduğu için bunlar gazetelerde yazılmıyor, büyük şehrin gürültüsü içinde fark edilmiyor"du.²³ Bu başarılı grevlerden biri, ücretlerinde yüzde elli artış talep eden Tünel'in makine dairesi işçilerinin greviydi. Marangozların, demircilerin grevi sürerken, tramvay fabrikası işçileri de greve devam etmişti. İki müzakere girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından greve başvuran tüm milletlerden iki yüz kadar işçi bulunmakta ve yüzde ellilik bir artış talep etmekteydi. Belediye çalışanları olan yol işçileri ve kanalizasyon temizleyicileri, belediye kasasının boş olduğuna dair verilen güvencelere ikna olarak yönetimle bir anlaşma yapmıştı.²⁴

Eczacı kalfaları içinse bir grevin gündemde olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'daki eczacı ve kalfalarının sayısı 500 olarak tahmin edilirken, toplam eczane sayısı 380'di. Bunlardan sekizinde dörtten fazla, yirmisinde ise ikiden fazla çalışan vardı. Çok sayıda işsiz kalfa vardı. Birliğin 160 üyesinden 30'u işsizdi. Aynı oran henüz sendikaya kayıtlı olmayanlar arasında da mevcuttu. Ücretleri çok düşüktü. Varoşlardaki ve mahallelerdeki küçük eczanelerde kalfalar ayda 10-12 lira alıyorlardı. Papadopoulos'un yazdığına göre bu eczanelerin sahipleri de daha mutlu değildi. Denetim eksikliği nedeniyle ilaçların kalitesizliğine dayanan rekabet herkes için yıkıcıydı. Grev çağrısı yapıldığında sekiz saatlik çalışma talep ediliyordu, çünkü günlük çalışma saati 13'tü ve eczanelerde geceleyenler için bu süre belirsizdi.²⁵

1919 yılında şehirdeki önemli grevlerden biri de Kasımpaşa Tersanesi'ndeki grevdi. Papadopoulos bu grevdeki gelişmeleri, diğer bazı yazılarında eski Müslüman İstanbul'u tasvir ederken kullandığı şarkiyatçı söylemi yeniden üreten kavramlarla betimler:

"Türk proleterini tanımak için Kasım Paşa'yı ziyaret etmeniz gerekir. Şehrin camiler ve tekkelerle, meyve bahçeleri ve bostanlarla dolu bu büyük Müslüman banliyösünde Tersane Donanma İstasyonu vardır. Tanklar, laboratuvarlar, depolar ve kışılardan oluşan bir labirent. Antik Mandraki Körfezi'nin tamamını kapsıyor ve askeri bir liman olarak hizmet veriyor. Bugün, nehre bakan Haliç'ten geçenler deniz

Karikatür: Büyüklerin Adaleti

Venizalos: - Peki ya Şark meseleleri?..

Clemenceau: Ah birader, belki altı, belki on, belki on iki aya...

Rizospastis, 15.05.1919

üssünden tek bir ses bile duymuyor. Zira hepsi Türk olan çalışanları greve gitti.”²⁶

Aralarında demirciler, lavabocular, dökümcüler, marangozlar, elektrikçiler, torpidocular, telgrafçılar, radyo çalışanları gibi sanayinin on altı kolundan işçilerin de bulunduğu 1500’den fazla grevci vardı. Papadopoulos’a göre bu, o güne kadar İstanbul’da gerçekleşen en büyük grevlerden biriydi. Bu işçiler bir sendikada örgütlenmemişlerdi çünkü mevcut yasa, elektrik, tramvay, demiryolları, gaz gibi kamusal hizmet niteliği taşıyan sektörlerde sendikaların örgütlenmesini yasaklıyordu. Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ise grevde çok aktifti. Grevden önce işçiler Bahriye Nezareti’ne boş yere başvurmuşlardı. İşçiler çaresiz durumdaydı çünkü ücretleri uzun süredir gecikiyordu. Geçici olarak emekli sandıklarından ödeme yapılmasını istemişlerdi. Ancak fon son üç yılda fabrikadan 20.000 pound toplamış olmasına rağmen, korkunç suiistimaller nedeniyle mevcutta sadece 200 poundu bulunmaktaydı. Papadopoulos’a göre işçilerin talepleri şunlardı:

“1. Tersanenin tüm atölyelerinde günlük ücretlerin aylık olarak ödenmesi.

2. İşçi ücretlerinden kesilen %10’luk stopajın kaldırılması. Emekli maaşlarının bir kısmı devlet, diğer kısmı ise patron konumundaki donanma tarafından ödenmesi.

3. Resmi ve diğer tatillerde maaşlardan kesinti yapılmaması.

4. Resmi günlerde ve cuma günleri işçilere ek bir günlük ücret ödenmesi.

5. 8 saatlik iş günü ve

6 Emeklilik sandığının çalışanların iki üyeye temsil edileceği bir komite tarafından kontrolü.”²⁷

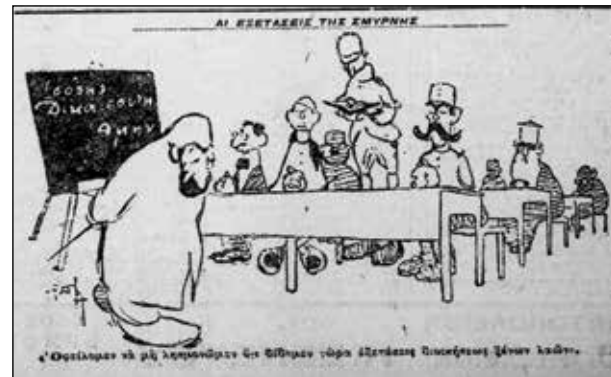
Bakanlık tehditler, vaatler ve grevcileri bölme çabaları gibi olağan yollara başvurmuş, ancak başarısız olmuştu. Papadopoulos grev tasvirini aynı şarkiyatçı imgelerle bitirir:

“Grevciler kendine has Türk kahvelerine dağılmış, gözleri Sosyalist Parti elçilerine dikilmiş, yeni öğretileri dinliyorlar; hocalar ise son derece sessiz, yüzlerinde hiçbir şey ifade etmeden divanlarda oturmuş nargilelerini tütürüyorlar ve tek aynanın önünde deve tüyünden bir entariye sarınmış etli butlu bir derviş başını tıraş ediyor...”²⁸

Papadopoulos okuyucularını kentte yeniden canlanan sosyalist hareket hakkında da bilgilendirmekteydi.²⁹ İmparatorluk başkenti yakın geçmişte yoğun bir sosyalist faaliyete tanıklık etmiş ancak Balkan Savaşları, ardından Dünya Savaşı ve İttihat ve Terakki’nin otoriter tek parti idaresi sosyalist siyasi faaliyeti olanaksız kılmıştı. Ama sendikal faaliyetlerle birlikte sosyalist siyaset de mütareke döneminin hemen başında yeniden filizlenmeye başlamıştı. Papadopoulos’un ilk mektuplarından itibaren Hüseyin Hilmi’ye atıflar vardır. Papadopoulos onu “kötü şöhretli” olarak tanımlar ve savaş sırasında Sinop’ta bulunduğunu ve döndüğünde sosyalist bir parti kuracağını ilan ettiğini hatırlatır.³⁰ Üç ay sonra, Hilmi beklediği gibi *İştirak* değil, zira komünizm anlamına gelmekteydi, *İdrak* başlığı altında bir gazete yayınlama izni alabilmişti. Üstelik gazetenin TSP’nin organı olduğunu belirtmesine izin verilmeyordu. Hilmi’ye göre bunun nedeni, gazete çıkarma izni alma konusunda son sözü söyleyen İngiliz ve Fransızlardı. Gazetenin yayınlanmasından sonra Hilmi, abone toplamak için Anadolu’yu dolaşmayı planlamaktaydı. Papadopoulos’a göre parti, Hilmi’nin kişisel çabalarına dayanan küçük bir örgüttü. Öğrenci ve gençlerden oluşuyordu. Papadopoulos grubun feminizm konusunda da bir şeyler yapabileceğini ummaktaydı. Ona göre söz konusu grubun sosyalist çalışmalarına umut verebilecek şey, İsviçre’de eğitim görmüş “iyi ve hevesli bir genç olan Mustafa Fazıl’ın” varlığıydı. Partinin genel merkezi Babıalı Caddesi’nin bir sokağında ve Galata ile Kadıköy’de de şubeleri vardı. Galata’da Boğaziçi ve adalardaki gemilerin kapitanlarını bir birlik halinde örgütlemeye çalışırken, Kadıköy’de gençleri, özellikle de Haydar Paşa’nın tıp fakültesi öğrencilerini örgütlemeye çalışıyorlardı.³¹

MİLLİYETÇİLİK VE İŞÇİ HAREKETİ

İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgali ve İstanbul’un geleceğine ilişkin tartışmalar başkanın çokuluslu/dinli işçi sınıfında kaçınılmaz olarak yankısını bulur. Papadopoulos, burjuvazinin savaşın bitimiyle gündeme getirdiği ulusların kardeşleşmesi konusunda hiçbir zaman ciddi olmadığını vurgula-

Karikatür: İzmir Sınavları

Tahtada üzerinde yazılanlar: “Eşitlik, Adalet, Amin”

- Şimdilerde yabancı halkları idare sınavı verdiğimizizi unutmamalıyız.

Rizospastis, 16.05.1919

Yunan hükümetinin giderek artan sansürünün kestiği satırlar boş olarak görünüyor. Rizospastis, 12.06.1919

maktaydı. İşçi sendikaları özel bir çaba sarf etmeden, kendiliğinden değişik uluslardan işçiler arasında kardeşleşmeyi başarırken, burjuvazi başarısız komiteler kurmakla yetinmekteydi.³²

Papadopoulos Yunan Yüksek Komiserliği'nin kentteki işçi hareketine yönelik girişimlerini eleştirmektedir. Ona göre Yüksek Komiserlik şehirdeki Yunan/Rum sanayisini korumak için Rum işçi hareketiyle ilgilenmekteydi. En büyük eleştirisi ulusal temelde sendikalar kurulması fikriydi, hatta Venizelosçu sendikalar kurulmasına yönelik bazı fikirlerle alay ediyordu. Papadopoulos'a göre Rum işçiler arasındaki milliyetçi eğilimler kaçınılmaz olarak çoğunluğu oluşturan diğer milliyetler arasındaki benzer eğilimleri güçlendirecek ve bu da sadece devasa sermaye ve işçi taleplerini karşılama deneyimine sahip yabancıların işine yarayacak ve Yunan sanayicileri yok edecekti. Örneğin A ya da B Komiserliği şehirdeki Türk ya da Yahudi işçileri savunmaya başlarsa ne olacaktı? Yunan Komiserliği'nin bir ekonomik kriz durumunda Rum işçilerin İstanbul'dan göçünü engelleyip engelleyemeyeceğini sormaktaydı. Aksine, Enternasyonal'in desteğiyle İSB'nin, şehrin etnik rengini değiştirme potansiyeline sahip çok sayıda yabancı işçinin gelişini engelleyebileceğini savunmaktaydı. Yunan Komiserliği Yunan sanayicilere yardım etmek istiyorsa, onlara kooperatif fikrini aşılmalıydı, çünkü Avrupa tröstleri yakında onları silip süpürecekti.³³

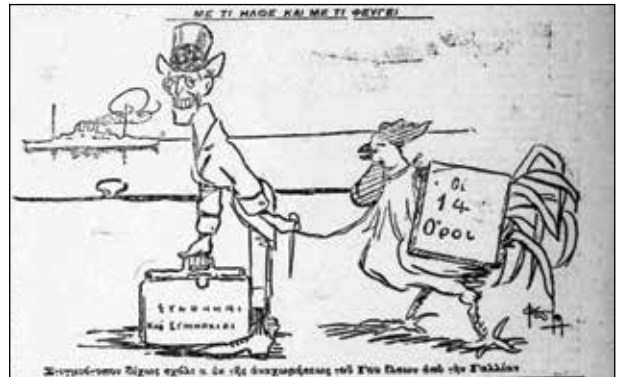
Daha da önemlisi, Papadopoulos'a göre İstanbul işçi hareketinin doğal, kendiliğinden bir Yunan rengi vardı. Hareketin liderleri Yunandı, kayıtları Yunanca

tutuluyordu ve genellikle Yahudi ya da Türk işçiler de Yunanca konuşuyordu. Ona göre:

"Her sosyalist ya da sendikalist işçinin milliyeti, ceket gibi evde bırakılmayan bir tür kültür olan milliyettir ve milliyete dair herhangi bir hatırlatma gereksizdir. Aradaki fark "yurtseverlik" meselesinde yatmaktadır. Yunan sosyalistleri için yurtseverlik Yunan emekçi halkının refahıdır; diğer beyefendiler için yurtseverlik ulusun bir azınlığının refahıdır."³⁴

Papadopoulos ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) üyelerinin şehrin emekçi sınıfları arasında nüfuz kazanmak için yaptıkları çeşitli girişimlere de değinmekteydi. Ona göre İTC, yıllarca kandırdığı ve terörize ettiği Müslüman halk sınıfları arasında zemin kazanmak için yeni yöntemlere başvurmak zorunda kalmıştı. Yeterince deşifre olmadıkları için tutuklanmayan kanlı rejimin kodamanları, Türk emekçi sınıflarının konumunu iyileştirmek amacıyla "demokratik" ve "sosyal demokrat" bir örgüt kurduklarını açıklamıştı.³⁵ Papadopoulos'a göre, Mehmet Cavit Bey'den esinlenerek daha önce de benzer girişimlerde bulunulmuştu. Liman işçilerinin Yunan karşıtı boykot hareketinde ve savaş yanlısı gösterilerde son derece iyi hizmet verdiklerini hatırlatmaktaydı.³⁶ Bu yeni kurulan "sosyal demokrat" parti, tramvay ve özellikle de fabrika sürücülere ve kondüktörlerine greve kışkırtmıştı. Papadopoulos'a göre, yenilgileri daha en başından kesindi. Aksaray hattı derhal çalışmaya devam ederken, diğer hatlardaki işçilere de (İnşallah) ücretlerinin 54 kuruştan 70 kuruşa çıkarılacağı güvencesi verildi. Papadopoulos'a göre, Hüseyin Hilmi'nin bu yenilgide payı yoktu. Aksine o, İTC'nin "sözde işçi sınıfı desteğini" ifşa etmek istemekteydi.

Yukarıda da görüldüğü üzere Papadopoulos yazılarında kadınların işçi hareketindeki konumlarını sürekli olarak vurgular. Feminizmin gelişimine sıklıkla atıfta bulunup her fırsatta kadın işçilerin emek örgütlenmesi ve eylemindeki rolünün altını çizer. Özellikle Müslüman kadınların değişen konumuyla yakından ilgilenmektedir. Ona göre, savaşın ve yıkıcı ekonomik durumun önemli bir sonucu, aile ve kadınlar üzerindeki etkisiydi:

Karikatür: Neyle Geldi ve Neyle Gidiyor

Wilson'un çantasında: Anlaşma ve İttifaklar

Horoz'un sırtında: 14 madde

Wilson'un Fransa'dan ayrılışına dair izahata ihtiyaç duymayan intiba.

Rizospastis, 21.06.1919

Anlaşmalar Siyaseti

İzmir'in elini tutan Venizelos: - Ama siz onu almamı söylemediniz mi?..

Clemenceau: Benim haberim yok...

Lloyd George: - Benim de, benim de...

Rizospastis, 23.06.1919

“Müslüman kadın için on bir yıl önce başlayan yeni özgürlük dönemi ilerlemekte. Savaş dönemi de yumuşak gelişimin eksik bıraktıklarını telafi etti. Herhalükârda, Türk kadınının yüzü artık bir gizem değil ve onun şiirsel anlatımları birer efsaneden ibaret. Kayıklarla yapılan gezintiler, Üsküdar mezarlığındaki buluşmalar, padişah mezarlarındaki dualar ve bir zamanlar sadece kafesler arkasında yüksek sesli kahkahaların duyulabildiği mahalleler artık geçmişe ait. Haremlerin kaldırılması, tamamen ekonomik ve daha sonra toplumsal nedenlerden ötürü. Burjuva sınıfı Müslüman kadınının statüsünü yükseltti ve ona daha onurlu bir yaşam sürmesi için itici güç verdi, tıpkı fabrikanın halk sınıfı ve köylü kadını özgürleştirip işçi hareketinin içine atması gibi”.³⁷

1919 yılının sonuna gelindiğinde, Osmanlı başkentindeki işçi sınıfının durumu değişmemişti. Papadopoulos onların durumunu “trajik” olarak betimlemekteydi. Barış antlaşmasının imzalanmasından sonra durumlarının düzeleceğine dair umutlar ortadan kalkmıştı. Devam eden vurgunculuk, bazı temel

ihtiyaç maddelerinin aşırı değerlendirilmesi, yabancı kapitalistlerin ekonomik egemenlik için yaptığı işlerdi. Yüksek enflasyon çalışan kitleleri zor durumda bırakmakta, işçi örgütleri bu durumla başa çıkabilmek için günlük ücretleri arttırmaya çalışmaktaydı.³⁸ Papadopoulos'a göre, Türkiye ile nihai barış anlaşmasının imzalanmasındaki gecikme halk için feci sonuçlar doğurmaktaydı. Yıllar süren savaşla tamamen tükenmiş olan Türkiye'nin halk sınıfları, mütarekeyi rahatlamış bir şekilde karşılamıştı, ancak bir yıl sonra, henüz hiçbir şey elde edilmemişti. Büyük güçlerin bu “kurtuluş savaşında” kazandıkları zaferin kendilerine hak kazandırdığı çıkarlarını garanti altına alana kadar beklemek zorunda olduklarını dehşetle fark etmekteydiler. Ancak bazıları içinse bu belirsiz durum muazzam bir kazanç kaynağıydı. Ülkenin içine düştüğü acı verici belirsizlik, kapitalist devletlerin sömürge politikalarında kendini gösteren ayrıcalık ve iktisadi avantajlar elde etmek için harika bir fırsattı. Büyük Güçler arasındaki siyasi ve iktisadi rekabet yoğunlaşırken, ülkenin sonsuz zenginliğini ve işgücünü sömürmek için yeni şirketler kurulmaktaydı.³⁹ Öte yandan Anadolu'da gelişen milliyetçi hareket ve “ilan edilmemiş” Türk-Yunan savaşının şehirdeki etkileri giderek daha fazla belirgin hale gelmekteydi. Bu koşullar altında Papadopoulos'un yazıları 1920 yılının hemen başında oldukça seyrekleşip ardından sona erer. Hiç kuşkusuz bunun en önemli sebebi Rizospastis gazetesinin Yunanistan Komünist Partisi'ne (YKP) dönüşecek SEKE'nin denetimine girmesi ve buna uygun daha “köşeli” bir siyasi yaklaşım benimsemesiydi. Bu gelişmenin Rusya'daki devrime açıkça sempati duysa da “Bolşevik” sayılamayacak Papadopoulos'un tavrını belirlemiş olsa gerek.

STEFO BENLİSOY - İTÜ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- Mütareke ve işgal İstanbul'u işçi hareketi için bkz. Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütleri, Grevler*, İstanbul: İletişim Yayınları 2013, s. 287-293.
- Papadopoulos'un gazetecilik kariyeri için otobiyografik nitelikteki kısa yazılardan oluşan şu esere bakılabilir: Stefanos Papadopoulos, *Αναμνήσεις από την Πόλη* [Şehirlerden Hatıralar] Atina: 1978.
- Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin iki kanadından birisi
- TSM için bkz. Stefo Benlisoy, *İstanbul'un İrgatları II. Meşrutiyette Sosyalist bir İşçi Örgütü*, İstanbul: İstos Yayın 2018.
- I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde şehirdeki işçi hareketinde etkin olan İstanbul Sendikalar Birliği (Dersaadet Amele Cemiyetleri İttihadi) için bkz. Stefo Benlisoy, 'Sosyal Demokrasiden Devrimci Sendikalizme: Meşrutiyet İstanbul'unda bir İşçi Örgütünün Evrimi', *Osmanlı'da Marksizm ve Sosyalizm-Yeni Kuşak Çalışmalar*, der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul: İletişim Yayınları 2022, 123-180.
- 'H Εργατική Κίνησης [İşçi Hareketi]', 12.02.1919, s. 1.
- Agm.
- 'Εργατική Κίνησης Εργάται Διδασκάλου [İşçi Hareketi İşçi Öğretmenler]', 18.06.1919, N. 686, s. 1.
- 'H Εργατική Κίνησης [İşçi Hareketi]', 12.02.1919, s. 1.
- 'H Πύλη και οι Εργάται [Babialı ve İşçiler]', 20.10.1919, N. 806, s. 2.
- 'H Εργατική Κίνησης [İşçi Hareketi]', 12.05.1919, N. 649, s. 1.
- 'H Εργατική Κίνησης [İşçi Hareketi]', 12.02.1919, s. 1.

- 'H Απεργία των Τυπογράφων [Matbaacıların Grevi]', 27.03.1919, N. 605, s. 1.
- 'H Απεργία της Ρεζίς [Reji Grevi]', 16.02.1919, N. 567, s. 1.
- Cibali bütün işçilerinin I. Dünya Savaşı öncesi örgütlenme ve grev girişimleri için bkz. Can Nacar, *Osmanlı İmparatorluğunda Emek ve İktidar Tütün İşçileri, İşyeri Yöneticileri ve Devlet 1872-1912*, çev: Ali Karatay, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay., 2022, s. 133-62.
- 'H Απεργία της Ρεζίς [Reji Grevi]', 16.02.1919, N. 567, s. 1.
- Agm.
- 'H Αρμοστεία και αι Εργατικά Οργανώσεις [Yüksek Komiserlik ve İşçi Örgütleri]', 10.03.1919, N. 588, s. 2.
- 'Οι Ραπτεργάται Απεργία και εκεί [Terzi işçiler orada da grev]', 12.06.1919, N. 680, s. 1.
- 'Εργατική Κίνησης Εργάται Διδασκάλου [İşçi Hareketi İşçi Öğretmenler]', 18.06.1919, N. 686, s. 1; 21.06.1919, N. 689, s. 4.
- 'Εργατικά [İşçi Hareketi]', 25.06.1919, N. 693, s.2.
- 'Οι Τραπεζιτικοί Κωνσταντίνου Προς την Λιξίω της Απεργίας [Konstantinopolis Bankacıları Grevin Sonuna Doğru]', 16.07.1919, N. 711, s. 1.
- 'Είς την Κωνσταντινούπολιν [Konstantinopolis'te]', 12.07.1919, N. 707, s. 1.
- Agm.
- Agm.
- 'H Απεργία του Ναυσταθμού [Tersane Grevi]', 16.10.1919, N. 802, s. 2.
- Agm.
- Agm.
- Mütarekenin başında İstanbul'daki sosyalist

- hareket için bkz. Erol Ülker, *Mütareke'nin İlk Yıllarında İstanbul'da Direniş ve Sol*, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2020.
- 'Αίρεται η Αυλαία Μια αποκαλυπτική επιστολή προς τον "Ριζοπάστην"', 12.01.1919, N. 533, s. 1.
- 'H Σοσιαλιστική Κίνησης [Sosyalist Hareket]', 05.05.1919, N. 642, s. 2.
- 'H Συμφιλίωση των Εθνότητων [Ulusların Kardeşleşmesi]', 29.04.1919, N. 636, s. 1.
- 'H Αρμοστεία και αι Εργατικά Οργανώσεις [Yüksek Komiserlik ve İşçi Örgütleri]', 10.03.1919, N. 588, s. 2.
- Agm.
- 'H Σοσιαλιστική Κίνησης [Sosyalist Hareketi]', 5.05.1919, N. 642, s. 2. Burada Papadopoulos'un kastettiği Hasan Rıza öncülüğünde 1919'da kurulan Sosyal Demokrat Fırkası'dır (SDF). Bir başka makalesindeyse SDF'yi SPD'nin önde gelen figürlerinden Philipp Scheidemann'ın (1865-1939) kastederek "İflas etmiş Scheidemannizm bir parodisi olarak tasvir etmekteydi. "H Πολιτική Ζήμωσις [Siyasi Mayalanma]", 02.05.1919, N. 639, s. 1.
- Bkz. Y. Doğan Çetinkaya, *Osmanlı'ya Müslümanlaştırmak Kitle Siyaseti, Toplumsal Sınıflar, Boykotlar ve Milli İktisat (1909-1914)* İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, Ocak 2024.
- 'H Χειραφέτης των Χανούμσιων [Hanımların Özgürleşmesi]', 28.07.1919, s. 2.
- 'H Εργατική Κίνησης [İşçi Hareketi]', 24.12.1919, N. 871, s. 1.
- 'Αγών Κεφαλαίων [Sermayelerin Mücadelesi]', 29.12.1919, N. 875, p. 2.